चतुर्भाव पु० चतुर्णां भावः उत्पत्त्यपादानम्। विष्णौ परमेश्वरे "चतुरात्मा चतुर्भावश्चतुर्वेदविदेकपात्" विष्णुस०। "धर्म्मार्थकाममोक्षाख्यं पुरुषार्थचतुष्टयं भवत्युत्पद्यतेऽस्मादिति चतुर्भावः" भा०।

चतुर्भुज पु० चत्वारो भुजा यस्य। १विष्णौ "चतुरात्मा चतुर्व्यूहश्चतुर्दंष्ट्रोश्चतुर्भुजः" विष्णुस०। २तदवतारे वासुदेवे नन्दनन्दने च "तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो। भव विश्वमूर्त्ते!" गीता। "तमद्भुतं बालकमम्बुजेक्षणं चतुर्भुजं शङ्खगदाद्युदायुधम्" भाग० १०। ६।८। श्लो० ३चतुर्बाहुयुक्ते त्रि०। "मुक्तकेशीं चतुर्भुजाम्" श्यामाध्यानम्। "सबाल आसीद्वपुषा चतुर्भुजः" (शिशुपालः) माघः। ४चतुष्कोणे क्षेत्रे न०। भुनक्ति भुज-क चतुर्णां धर्म्मार्थकामानां भुजः। ५धर्म्मार्थकाममोक्षभाजने त्रि०।

चतुर्मुख पु० चत्वारि मुखान्यस्य। १चतुरानने वेधसि चतुराननशब्दे दृश्यम्। "चतुर्वर्गफलं ज्ञानं कालावस्थाश्चतुर्युगम्। चतुर्वर्णमयोलोकस्त्वत्तः सर्व्वं चतुर्मुखात्" मनुः। २चतुर्द्वारे गृहे न०। चतुर्णां मुखानां समाहारः ङीप्। ३चतुर्षु मुखेषु स्त्री। चतुर्मुखसमीरिताः" कुमा०। "चतुर्भिर्मुखैः समीरिताः वाक्ये उत्तरपदद्विगुः। समाहारे चतुर्मुखी स्यात्। ४औषधभेदे पु० तल्लक्षणं वैद्यके यथा "रसगन्धकलौहाभ्रं समं सूताङ्घ्रि हेम च। सर्वं खल्वतले क्षिप्त्वा कन्यारसविमर्द्दितम्। एरण्डपत्रैरावेष्ट्य धान्यराशौ दिनत्रयम्। संस्थाप्य तत उद्धृत्य सर्वरोगेषु योजयेत्। एतद्रसायनवरं त्रिफलामधुसंयुतम्। तद्यथाग्निबलं खादेत् वलीपलितनाशनम्। क्षयमेकादशविधं कासं पञ्चविधं तथा। कुष्ठमष्टादशविधं पाण्डुरोगान् प्रमेहकान्। शूलं श्वासञ्च हिक्काञ्च मन्दाग्निं चाम्लपित्तकम्। व्रणान् सर्वानाम्रवातविसर्पं विद्रधिं तथा। अपस्मारग्रहोन्मादान् सर्वार्शांसि त्वगामयान्। क्रमेण सेवितं हन्ति वृक्षमिन्द्राशनिर्यथा। पौष्टिकं बल्यमायुष्यं पुत्रप्रसवकारणम्। चतुर्मुखेण देवेन कृष्णात्रयेण सूचितम्"। चतुर्मुखप्रकाशितत्वादस्य चतुर्मुखत्वम्।

चतुर्मूर्त्ति पु० चतस्रोमूर्त्तयोऽस्य। १परमेश्वरे तस्य विराट्सूत्रात्माव्याकृततुरीयमूर्त्तिकत्वात् तथात्वम्। "चतुर्मूर्त्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः" विष्णुस०। चतस्रो मूर्त्तयः विराट्सूत्रात्माव्याकृततुरीयात्मानोऽस्य" शाङ्करभाष्यम्।

चतुर्युग न० चतुर्णां युगानां समाहारः पात्रादि०न ङीप्स्त्रीत्वे। सत्यत्रेताद्वापरकलिरूपेषु चतुर्षु युगेषु "तद्द्वादशसहस्राणि चतुर्युगमुदाहृतम्। सूर्य्याब्दसङ्ख्यया द्वित्रिसागरैरयुताहतैः ४३२००००। सन्ध्यासन्ध्यांशसहितं विज्ञेयं तच्चतुर्युगम्" सू० सि०।

चतुर्वक्त्र पु० चत्वारि वक्त्राण्यस्य। चतुरानने चतुर्वदनादयोऽप्यत्र।

चतुर्वय पु० चत्वारोवयाः शाखा अवयवा अस्य। चमसभेदे। "एकं वि चक्र चमसं चतुर्वयम्" ऋ० ४।३६।४। वयाः शाखाः चतुःशाखं चतुरवयवम्" भा०।

चतुर्वर्ग पु० ६त०। धर्म्मार्थकाममोक्षसमुदाये "चतुर्वर्गफलं ज्ञानं कालावस्थाश्चतुर्युगम्" मनुः।

चतुर्वर्गचिन्तामणि पु० हेमाद्रिकृते स्मृतिनिबन्धभेदे "यः पूर्वं चारुचिन्तामणिममितगुणं मन्दराद्रिः समुद्रम् निर्मथ्य प्रायशोऽयं वितरति बहुशः प्रार्थनादर्थमेव। सम्प्रत्यालोच्य सर्वस्मृतिनिगमपुराणेतिहासाम्बुराशीन् हेमाद्रिः स्पर्द्धयैव प्रकटयति चतुर्वर्गचिन्तामणिं सः। "खण्डानि चास्मिन् व्रतदानतीर्थमोक्षाभिधानि क्रमशो भवन्ति। यत्पञ्चमं तत्परिशेषखण्डमखण्डितो यत्र विभाति धर्म्मः" हेमाद्रि ब्र०ख०। "चतुरेण चतुर्वर्गचिन्तामणिवणिज्यया। हेमाद्रिर्वोपदेवेन मुक्ताफलमचीकरत्" मुक्ताफलम्।

चतुर्वर्णः पु० ब०व० चत्वारोवर्णाः संज्ञात्वात् न समा० द्वि० कर्म्म०। ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रेषु चतुर्षु वर्णेषु। "चतुर्वर्णमयोलोकस्त्वत्तः सर्वं चतुर्मुखात्" मनुः। स्वार्थे भावे वा ष्यञ् चातुर्वर्ण्यं चतुर्षु वर्णेषु तद्भावे च न०। "चातुर्वर्ण्यं मया प्रोक्तं गुणकर्मविभागशः" गीता०

चतुर्वर्णादि पु० स्वार्थे ष्यञ्प्रत्ययनिमित्ते का० वार्त्तिकोक्ते शब्दगणे। "चतुर्वर्णादीनां स्वार्थे उपसंख्यानम्" का० वार्त्ति०। स च गणः "चतुर्वर्ण चतुराश्रम सर्वविद्य त्रिलोक त्रिस्वर षड्गुण सेना अनन्तर सन्निधि समीप उपमा सुख तदर्थ इतिह मणिक" चतुर्वर्णादिः।

चतुर्विंशति स्त्री चतुर्भिरधिका विंशतिः। (चब्बिश) १चतुरधिकविंशतिसंख्यायां २तत्संख्येये च। पूरणे डट्। चतुर्विंश तत्संख्यापूरणे त्रि० स्त्रियां ङीप्।

चतुर्विंशतिक त्रि० चतुरधिका विंशति र्यत्र कप्। १चतुर्विंशतिसंख्यायुक्ते। २सांख्योक्ते प्राकृतिके गणे पु०